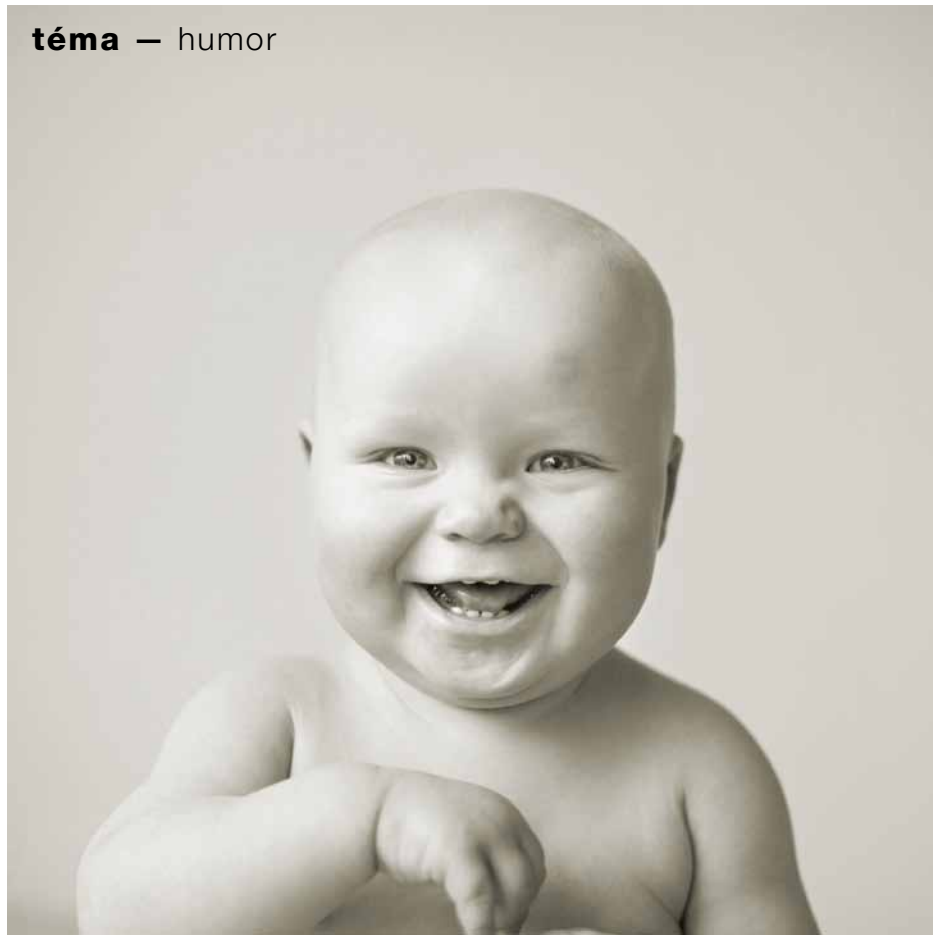

Humor, smích a úsměv

KLÍČOVÉ KOMPONENTY EVOLUCE ČLOVĚKA

text **IVAN HORÁČEK**

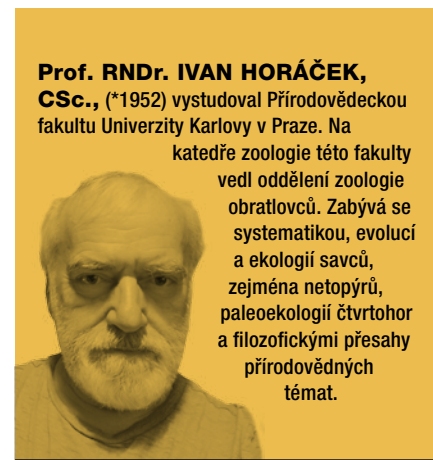
HUMOR, SMÍCH A ÚSMĚV, provázející ve větší či menší míře život člověka, patří spolu s jazykem a vědomím k nejnápadnějším specifikům psychické konfigurace našeho druhu. Pojem humor odkazuje svou etymologií k fluidu zprostředkujícímu životní projevy jedince. Potenciál humoru je vysoce efektivním prostředkem kompenzace bytostné úzkosti, vyvstávající s jádrovou komponentou vědomí – vědomím vlastní smrtelnosti. Humor orientuje naše vnímání do sfér

reálného žití, jež členitostí svého kolotání relativizují povážlivé obrazy jsoucího, jimiž nás zasobuje naše vědomí a rozum. Připomíná, že v aktu života není nutné všechny vážné věci brát opravdu vážně. Takovými to poukazy nás, v instanci objektivního humoru, dění světa zasobuje v nekonečných variantách. S incipientním vyladěním k jejich vnímání stává se svět, v němž žijeme, nepřetržitým zdrojem nečekaného pobavení, vyvažujícího strážně života neodvratně

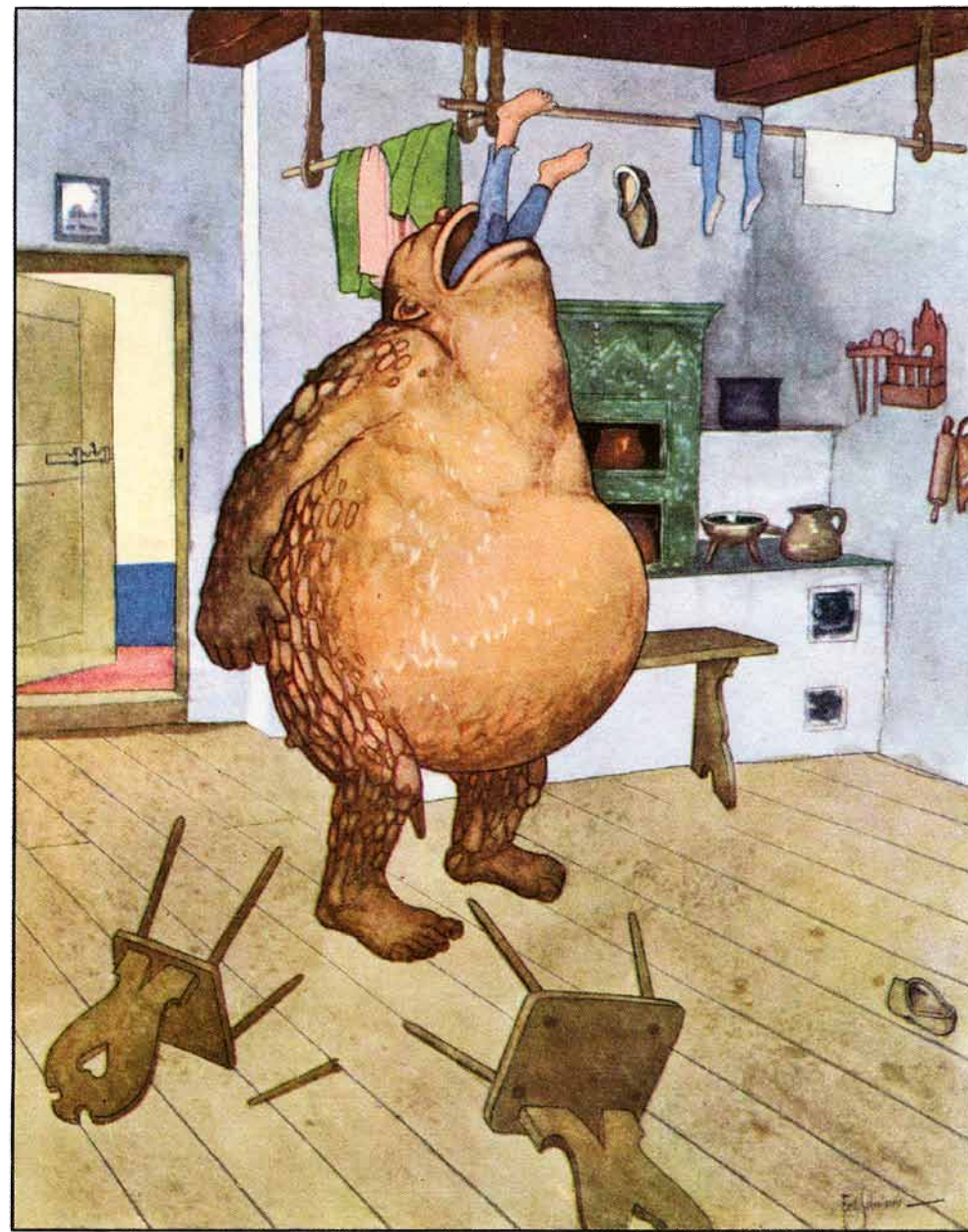
směřující ke konci nás samých. Efektivním nástrojem humoru se v posledku stal i jazyk, další z unikátních specifik našeho druhu. Vyladění humoru rozšiřuje základní biologické funkce jazyka – ustavování nerovností, odlišení našinců a cizinců, integrace vlastních societ a jejich sociální manipulace – vynořením hravého potenciálu jazyka, pozorností k potenciálním významovým kolizím různých přechytlů, zvukomalebným kombinacím slov apod. Záměrně pak produkci vyprávění simulujících potenciál objektivního humoru – od archaických humorek po nespočetné vtipy naší současnosti. I v tomto provedení je humor blahodárný – relativizuje aktuální strážně, různice a jiné všudypřítomné vážnosti, navozuje pocit společné participace na aktu života, přátelství a pohody.

Klíčovým generátorem humoru je smích. Jde o spontánní afekt zasahující celkový stav organismu. Jeho etiologii popisuje klasická teorie afektů Jamese-Langeho, jejíž relevanci s trochou introspekce potvrdí každý z nás. Smích je celkovostní reakcí na akt objektivního humoru či na pointu zdařilého vtipu – nastává náhle, okamžitě, bez vědomé intervence, zasahuje celé tělo. K vědomé interpretaci pointy a vlastní příčiny smíchu dospíváme teprve s nemalým zpožděním po jeho odeznění. Stručně řečeno, jsme veselí, protože se smějeme. Smích, podobně jako akt převratného objevu (viz Kékuleho objev struktury benzenu) aktivizuje komplexní relační struktury našeho nevědomí, které jsme před kataraktickým aktem smíchu (či objevu) pomíjeli.

Úsměv, zprostředkovaný rozšířením rtů a stahem tvářových svalů, je v jistém smyslu reziduální variantou smíchu pro průběžné každodenní použití. Je mimickým signálem přátelského vyladění. Úsměv nemá charakter afektu, je aktem sociální signalizace spadajícím z nemalé části do domény vědomé regulace. Rty a tvářové svaly jsou klíčovými orgány sacího reflexu, mají je všichni živořící savci i s jejich dospělým využíváním k sociální komunikaci. Ti všichni mají potenciál k takové či onaké

Prof. RNDr. IVAN HORÁČEK, CSc., (*1952) vystudoval Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. Na katedře zoologie této fakulty vedl oddělení zoologie obratlovců. Zabývá se systematikou, evolucí a ekologií savců, zejména netopýrů, paleoekologií čtvrtohor a filozofickými přesahy přírodovědných témat.

Popiska ???

formě úsměvu. Jak potvrdí nejen chovatel psa domácího, vnímaví jedinci sociálních druhů, provázející člověka, dokáží lidský úsměv napodobit v dokonalém mimickém provedení i relevantním významovém kontextu (přátelství, pohoda atd.).

Naznačili jsme, že všechny tři komponenty našeho zájmu – humor, smích a úsměv – vzájemně jaksi úzce souvisí, přinejmenším jasnými odkazy k pozitivním stránkám života, dění živoucího světa za bariérami vytýčenými vážnými obrazy jsoucího a vědomými reprezentacemi nezbytně završenými vědomím vlastní smrtelnosti. Ty svými poukazy dokáží úspěšně překonávat. Otázkou je, proč právě tyto komponenty, zásadní způsobem polarizující naše životy a lemující pozitivní facie naší sociální biologie, se v plném provedení rozvinuly právě u našeho druhu a jaká konfigurace selekčních faktorů stála v pozadí jejich

fylogenetické fixace. Inspirativním krokem v hledání odpovědi může být i zamyšlení nad elementárním projevem těchto struktur v lidské ontogenesi.

ÚSMĚV OTESÁNKA

Tím je kojenecký úsměv, projev, který se objevuje současně se schopností zacíleného pohledu kolem šestého týdne života. Jaký je význam tohoto velmi nápadného předělu v chování kojence, změny otevírající jeho orientaci k slastem vnějšího světa, není příliš jasné, podobně jako není jasné, proč se objevuje právě v závěru šestinedělí. Vysvětlení je přitom poměrně prosté a s trochou introspekce jej snadno nahlédne každý rodič. Právě v dotyčné době totiž mizí již prvotní okouzlení nepatrným roztomilým tvorečkem, který se ostatně mezitím změnil v stále náročnějšího nenasytu, neforemný vak, naléhavě vyžadující pokud možno trvalou

pozornost a rozkoše, jež se při nejlepší vůli v požadovaném objemu a kvalitě nedaří poskytovat. Rovněž tolerance rodičů okolní společnosti nyní již mizí a znovuzaujmoutí příslušných sociálních postů, zanedbaných v posledních měsících, vyžaduje vynaložení více sil a energie, než nebohý rodič má fakticky k dispozici. Průběžně obtěžující infant, jehož setrvalý řev odráží možná i první poznání zdrcující skutečnosti, že svět se nám otevírá argumentem ne, se pro rodiče objektivně stává stále citelnější zátěží. Neudivuje, že ve společnostech bez zdravotních pojišťoven, sociálních sítí a rigorózních zákonů dochází velmi často právě v této fázi odchovu k infanticidě, která má v lepším případě charakter zanedbání povinné péče, v horším pak přímého zabíjení nesnesitelně řvoucího otesánka. V lovecko-sběračských etnikách je ostatně programní infanticida praktikována zcela pravidelně, a nejen v dobách faktické nouze (typicky v případě ženských potomků, jejichž potenciál pro zajištění nutričních nároků society a sociálního statutu rodičů je obecně ve srovnání s mužskými potomky výrazně nižší). Není bez zajímavosti, že rovněž velmi intenzivní sociobiologický výzkum infanticidy u nejrůznějších živočichů vyústil po desetiletích zkoumání nechtěně ba proti vrocím přáním do poznání pro nás nepříliš lichotivého: jestliže je mezi savci druh s obligatorní infanticidou, je to člověk. Navzdory tomu však kupodivu náš druh nevyhynul. Nestalo se tak velmi pravděpodobně především proto, že drobný urvanec se naštěstí naučil infanticidě velmi účinně bránit. V době, kdy tato je takřikajíc na spadnutí, nečekaně projeví reakci, která je univerzálně u savců výrazem dominance a signálem bezprostředního útoku – přímý pohled z očí do očí. Takováto zpupnost vyhroťtí ambivalentní motivace k infanticidnímu aktu takřika na samou hranu realizace. Infant ovšem vzápětí doplní svou hrozbu o ještě silnější signál vrcholící útočné hrozby: zešířoka otevře ústa a vyčení zuby. Skutečnost, že žádné nemá, je elementární instancí vtipu par excellence: nahromaděná energie infanticidních motivací ztýraného rodiče je dílem okamžiku předisponována do sfér zcela jiných. Jsem přesvědčen, že právě takto vznikl smích. Jeho nezanedbatelným efektem v daném případě je to, že infanta, který dokáže udělat něco takového, prostě zabít nelze.

Nuže, děti, které zvládly algoritmus vtipu, pochopily sílu smíchu a možnosti, jak jeho prostřednictvím manipulovat sociální okolí, to zkrátka dotáhly dále – a my sami jsme právě jejich potomky. ●

Podrobněji k přesahovým souvislostem tématu viz autorova studie Eros, Thanatos a něco souvislostí v knize Lébnsvelt (2017).